

ŽEMĖS ŪKIO PASKIRTIES ŽEMĖS NAUDOJIMAS TELŠIŲ RAJONO SAVIVALDYBĖJE

Renata NAVARDAUSKAITĖ, Vytauto Didžiojo universitetas, Žemės ūkio akademija, Inžinerijos fakultetas, el. paštas: renata.navardauskaite@stud.vdu.lt

Jolanta VALČIUKIENĖ, Vytauto Didžiojo universitetas, Žemės ūkio akademija, Inžinerijos fakultetas, el. paštas: jolanta.valciukiene@vdu.lt

Santrauka

Žemės ūkio paskirties žemė, tai yra pagrindinė žemės ūkio produkcijos gamybos priemonė, tačiau jų plotas ir struktūra nuolat keičiasi. Straipsnio tikslas išanalizuoti Telšių rajono savivaldybės žemės ūkio paskirties žemės naudojimo ypatumus. Tyrimui atlikti buvo analizuoti teisės aktai, Lietuvos ir užsienio literatūros šaltiniai sisteminami, analizuojami ir apibendrinami tyrimo metu gauti rezultatai remiantis tyrimo metu surinktais duomenimis. Telšių rajono savivaldybėje naudmenų plotas nuolat kito, o didžiausias ploto pokytis buvo kitos paskirties žemės, ji padidėjo 721,88 ha, atsižvelgiant į pateiktus statistinius duomenis, lyginant nuo 2019 iki 2023 m. Taip pat buvo nustatyta, kad daugiausia ploto savivaldybėje užima žemės ūkio, kurios sudaro daugiau kaip pusę (52 %) rajono ploto. Ariama žemė sudaro didžiausią dalį žemės ūkio naudmenų – net 87,32 % – ir tai yra pagrindinė priemonė žemės ūkio produkcijai išgauti. Ūkininkų ūkių skaičius analizuojamu laikotarpiu sumažėjo net 490 vienetų, tačiau jų deklaruotų laukų plotas augo 2276,07 ha. Tuo tarpu ekologinių ūkių skaičius analizuojamu laikotarpiu sudarė tik 4,59 % visų ūkių ir šių ūkių skaičius tiek užimamas plotas rajone tendencingai mažėjo.

Reikšminiai žodžiai: žemės ūkio paskirties žemės, žemės ūkio naudmenos, ariama žemė, ūkininkų ūkiai, Telšių rajono savivaldybė.

Įvadas

Žemė – nekilnojamas turtas, kuris yra vienas iš svarbiausių valstybėje esančių objektų. Tai pagrindinė žemės ūkio produkcijos gamybos priemonė, kuri turi įtakos valstybės ekonomikai. Žemė yra nepakeičiama vykdant žemės ūkio produkcijos gavimą bei teisingai ją naudojant ji nepraranda savo savybių (Stravinskienė ir kt., 2015; Aleknavičius ir kt., 2014).

Valstybės žemės fondui yra priskiriama visa Lietuvos Respublikoje (LR) esanti privati, valstybinė bei savivaldybių žemė. LR žemės fondas pagal žemės naudojimo paskirtį susideda iš penkių pagrindinių paskirčių, tokių kaip miškų, vandens, žemės ūkio bei konservacinės ir kitos paskirties žemių (Lietuvos Respublikos..., 1994).

Žemės ūkio paskirties žemės, tai yra žemės plotai, kurie naudojami arba yra tinkami žemės ūkio produkcijos gamybos naudojimui bei statiniais užstatyti plotai susiję su žemės ūkio produktų gamyba. Šiems žemės plotams yra priskirtos žemės ūkio naudmenos (pievos ir natūralios ganyklos, sodai bei ariamoji žemė), žemės ūkio darbams bei produkcijos tvarkymui reikalingos teritorijos (kiemai, aikštelės, žemė po pastatais) ir kiti žemės plotai, kurie yra įsiterpę į žemės ūkio naudmenų teritorijas. Žemės ūkio paskirties žemė yra priskiriama ir tvarkoma vadovaujantis teritorijų planavimo dokumentais arba žemės valdos projektais (Lietuvos Respublikos..., 1994).

Šiuo tyrimu yra siekiama nustatyti Lietuvoje esančios žemės ūkio paskirties žemės naudojimo aktualumą, nes ši žemė yra pagrindinė priemonė žemės ūkio produkcijai išgauti. Taip pat žemės ūkis yra atsakingas už žmones supančią aplinką, todėl žemės ūkio veiklą reikia suderinti su biologinės įvairovės išsaugojimu, užterštumo mažinimu bei gamtos išteklių tausojimu. Tyrimo objektu analizuojant žemės ūkio paskirties žemės naudojimo ypatumus pasirinkta Telšių rajono savivaldybė. Tyrimo metu išanalizuoti ir susisteminti naujais duomenys, susiję su analizuojamo rajono žemės ūkio paskirties žemės naudojimu.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Telšių rajono savivaldybės žemės ūkio paskirties žemės naudojimo ypatumus.

Išsikeltam tikslui pasiekti sprendžiami šie **uždaviniai**:

1. Apžvelgti Telšių rajono savivaldybės žemės ūkio paskirties žemės struktūrą.
2. Išanalizuoti ūkininkų ūkius bei jų plėtojamą veiklą.

Tyrimų objektas ir metodai

Tyrimo objektas – Telšių rajono savivaldybės žemės ūkio paskirties žemė.

Tyrimo metodai. Siekiant apžvelgti Telšių rajono savivaldybės žemės ūkio paskirties žemės struktūrą ir išanalizuoti ūkininkų ūkius bei jų plėtojamą veiklą, buvo taikoma šie metodai:

- Statistinė duomenų analizė.
- Lyginamoji analizė.
- Grafinis duomenų vaizdavimas.
- Apibendrinamoji analizė.

Tyrimas buvo atliekamas nagrinėjant teisės aktus, analizuojant Lietuvos ir užsienio literatūros šaltinius, sistemiant gautus rezultatus.

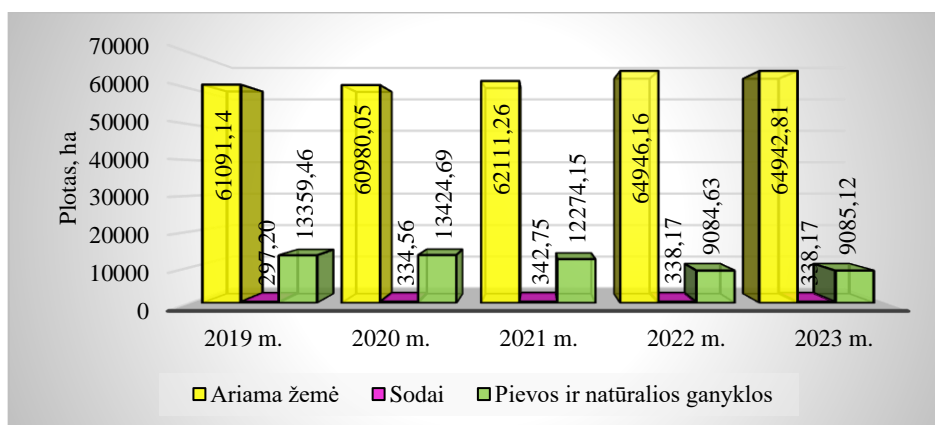
Statistiniai 2019–2023 m. duomenys apie žemės ūkio paskirties žemę buvo paimti iš LR žemės fondo. Žemės ūkio naudmenų bei apleistų žemių duomenys buvo surinkti iš Žemės išteklių stebėsenos informacinės sistemos (www.zis.lt) 2023 m. viešai prieinamų duomenų rinkinių: LR teritorijos M 1:10 000 dirvožemio erdviųjų duomenų rinkinio – Dirv_DR10LT bei LR teritorijos apleistų žemių erdviųjų duomenų rinkinio – AŽ_DRLT. Susisteminant gautus rezultatus surinkti ir išanalizuoti duomenys buvo vaizduojami grafiškai, atliekamas jų palyginimas ir apibendrinimas.

Statistiniai duomenys apie ūkininkų ūkius bei jų dydį buvo surinkti iš Žemės ūkio ir kaimo verslo registro bei ūkininkų ūkių registro portalo (www.vic.lt), o duomenys apie ekologinį ūkininkavimą ir žemės ūkio augalų derlių buvo paimti iš Oficialaus statistikos portalo (www.osp.stat.gov.lt) bei EKOagros tinklapio (www.ekoagros.lt). Šie duomenys išanalizuoti ir apibendrinti pateikti lentelėse bei diagramose.

Tyrimų rezultatai ir jų aptarimas

Telšių rajono savivaldybėje iš žemės ūkio paskirties žemės didžiausią plotą sudaro žemės ūkio naudmenos – apie 52 % (74366,10 ha). Savivaldybėje per 5 m. laikotarpį (nuo 2019 iki 2023 m.) žemės ūkio paskirties žemėje žemės ūkio naudmenų pasiskirstyme drastiškų pokyčių nebuvo. Per nurodytą laikotarpį žemės ūkio naudmenų plotai savivaldybėje sumažėjo tik 0,5 % (381,70 ha). Tuo tarpu miško naudmenų nuo 2019 iki 2022 m. sumažėjo 1 % (488,96 ha), tačiau 2023 m. šie plotai nežymiai padidėjo (0,16 ha). Kitos žemės plotai analizuojamu laikotarpiu padidėjo 8 % (721,88 ha). Didžiausias pastarųjų plotų pokytis buvo 2021–2022 m., kai kitos žemės užimamas plotas padidėjo net 6 % (537,19 ha). Užstatytos teritorijos nuo 2019 iki 2021 m. nežymiai mažėjo (apie 0,17 % (8,30 ha)), o nuo 2021 iki 2023 m. jų kiekis išaugo 0,23 % (9,99 ha). Vandens telkinių plotas kiekvienais metais proporcingai augo 2 % (100,38 ha), kaip ir kelių užimamas plotas – 2 % (47,60 ha). Tuo tarpu apleistų žemių plotai Telšių rajono savivaldybėje tolygiai mažėjo nuo 2019 iki 2022 m. (sumažėjo apie 38 % (190,71 ha)).

Žemės ūkio produkcijos gamybai esminę įtaką turi žemės ūkio naudmenos bei jų pasiskirstymas. Didžiausią žemės ūkio naudmenų dalį (87,33 %) Telšių rajono savivaldybėje (žr. 1 pav.) 2023 m. sudarė ariama žemė.

Šaltinis: sudaryta pagal LR Žemės fondo pateiktus duomenis (sausio 1d.) (2019–2023)

Source: according on data provided by the Land Fund of the Republic of Lithuania (1 January) (2019-2023)

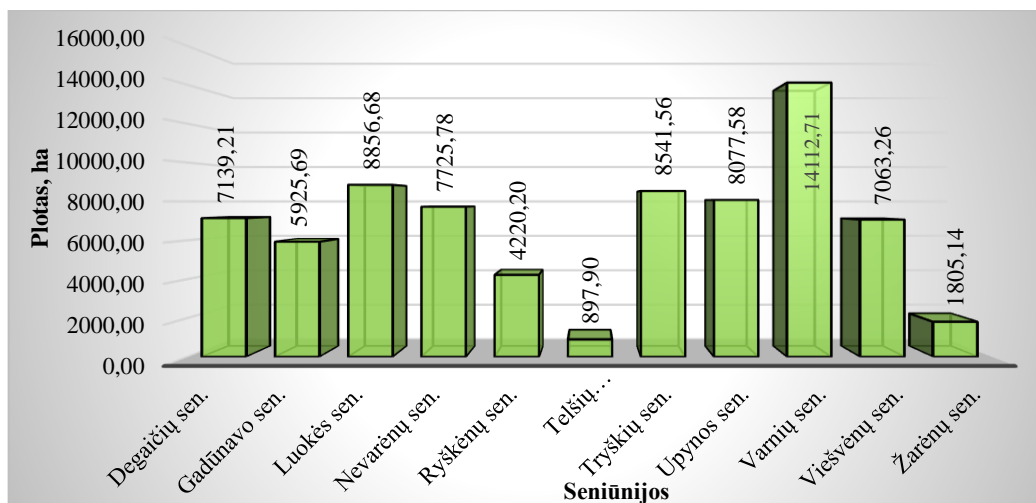
1 pav. Žemės ūkio naudmenų pokytis Telšių rajono savivaldybėje 2019–2023 metais

Fig. 1. Changes in agricultural land in Telšiai District Municipality 2019-2023

Kaip matyti iš aukščiau pateikto paveikslo, žemės ūkio naudmenų plotai 2019–2023 m. laikotarpiu buvo nepastovūs ir nuolat kito. Nors jų plotas buvo nepastovus, tačiau yra pastebima tendencija, kad ariamos žemės plotai augo 5,93 % (3851,67 ha). Ariamos žemės daugiausia buvo 2022 m. (64946,16 ha), o mažiausiai – 2020 m. (60980,05 ha). Pievų ir natūralių ganyklų plotai nuo 2019 iki 2020 m. nežymiai padidėjo (65,23 ha), tačiau vėliau, nuo 2020 iki 2023 m., jų plotas sumažėjo 32,32 % (4339,57 ha). Nors jų plotas kito netolygiai, tačiau yra pastebima tendencija, kad per laikotarpį pievų ir natūralių ganyklų plotas sumažėjo 31,99 % (4274,34 ha). Daugiausia pievų ir natūralių ganyklų buvo 2020 m., o mažiausiai – 2022 m. Mažiausiai žemės ūkio naudmenų savivaldybėje sudaro sodai. Jų plotas nuo 2019 iki 2021 m. augo 13,29 % (45,55 ha), o nuo 2021 m. sumažėjo 4,58 ha bei toks pats išliko ir 2023 m.

Telšių rajono savivaldybė yra suskirstyta į 11 seniūnijų, kurių plotas bei žemės ūkio naudmenų pasiskirstymas yra nevienodas. Pagal seniūnijos plotą ir kiek jos ploto sudaro žemės ūkio naudmenos, galima nustatyti, kurios seniūnijos yra tinkamiausios vykdyti žemės ūkio veiklą ir kuriose ši veikla vykdoma aktyviausiai.

Išanalizavus savivaldybėje esančias seniūnijas (žr. 2 pav.) buvo nustatyta, kad daugiausia žemės ūkio naudmenų yra Varnių seniūnijoje, kur šios naudmenos sudaro 50,08 % (14112,71 ha) visos seniūnijos ploto. Mažiausiai žemės ūkio naudmenų yra Telšių miesto seniūnijoje – 40,02 % (897,90 ha) – viso seniūnijos ploto.

Šaltinis: sudaryta pagal Žemės išteklių stebėsenos informacinės sistemos duomenis (2023)
Source: according on data provided by the Land resource monitoring information system (2023)

2 pav. Telšių rajono savivaldybės seniūnijose esantis žemės ūkio naudmenų plotas 2023 metais
Fig. 2. Area of agricultural land in Telšiai district municipality elderships in 2023

Nemažą žemės ūkio naudmenų plotą valdo bei dirba ūkininkai. Ūkininkų ūkio veikla susideda iš žemės ūkio produktų gamybos, jų perdirbimo bei gautų maisto produktų realizavimo.

1 lentelė. Ūkininkų ūkių skaičiaus, jų valdomo žemės ploto bei vidutinio ūkininko ūkio dydžio pokytis Telšių rajono savivaldybėje 2019–2023 metais

Table 1. Changes in the number of farms, the area of land owned by farmers and the size of the average farm in the municipality of Telšiai district in 2019-2023

	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Ūkininkų ūkių skaičius (vnt.)	2495	2381	2037	2038	2005
Bendras žemės plotas (ha)	43977,46	44331,60	45574,45	45366,25	46253,53
Vidutinis ūkininko ūkio dydis (ha)	17,63	18,62	22,37	22,26	23,07

Bendras ūkininkų ūkių valdomas (žr. 1 lentelę) plotas 2023 m. sudarė 32,14 % viso Telšių rajono savivaldybės ploto. Atlikus tyrimą yra pastebima, kad ūkininkų ūkių skaičius nuo 2019 iki 2023 m. sumažėjo 490 ūkiais ir tai yra 19,63 %. Tačiau per analizuojamą laikotarpį bendras ūkininkų valdomas žemės plotas padidėjo 2276,07 ha ir tai yra 4,92 %. Be to, augo ir vidutinis ūkininko ūkio dydis – 5,44 ha (23,58 %).

Ūkiai gali būti specializuojami į augalininkystės, gyvulininkystės bei mišrių ūkių tipus. Mišriuose ūkiuose yra auginami pasėliai ir gyvuliai (Eurostat statistics..., 2022).

2 lentelė. Ūkininko ūkio tipo pokytis Telšių rajono savivaldybėje 2019-2023 metais

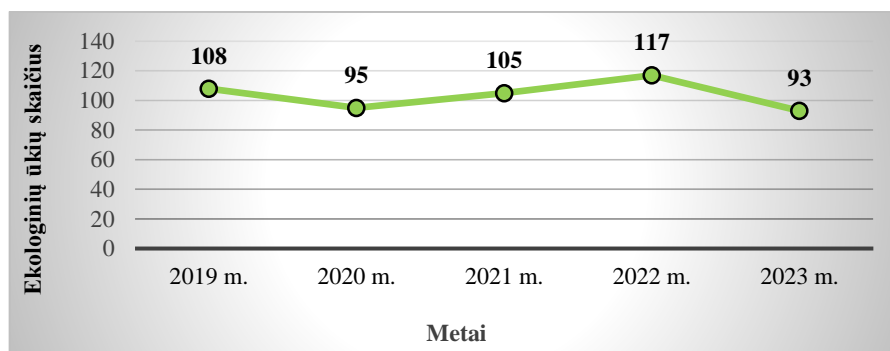
Table 2. Change in the type of farm in Telšiai district municipality in 2019-2023

Ūkio tipas	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Augalininkystė (vnt.)	650	682	582	612	613
Gyvulininkystė (vnt.)	119	125	123	127	130
Mišrus žemės ūkis (vnt.)	1694	1542	1298	1279	1249

Kaip matyti iš 2 lentelės, Telšių rajono savivaldybėje 2023 m. didžiausią dalį (62,70 %) sudarė mišrūs ūkiais. Tuo tarpu augalininkystės ir gyvulininkystės ūkiai, atitinkamai 30,77 % ir 6,53 %. Tačiau, nors mišrūs ūkiai užima didžiausią dalį, bet per analizuojamą laikotarpį šių ūkių skaičius tendencingai mažėjo, t. y. sumažėjo 26,27 %.

Ekologiniai ūkiai yra svarbūs ūkininkavimo formose. Pagal teisės aktus ekologiniai ūkiai yra traktuojami kaip ūkininkavimo tipas, kuriame yra vengiama cheminių trąšų bei yra siekiama išsaugoti dirvožemio derlingumą ir aplinką. Ūkininkai turi būti sertifikuoti, kad jų produkcija ir produktai būtų ženklinti „ekologiška“, o pasėliams, gyvūnams ir laukinės kilmės produktams bei žemės ūkio produktų perdirbimui taikomi specialūs ekologiniai standartai (Ekoagros, 2023).

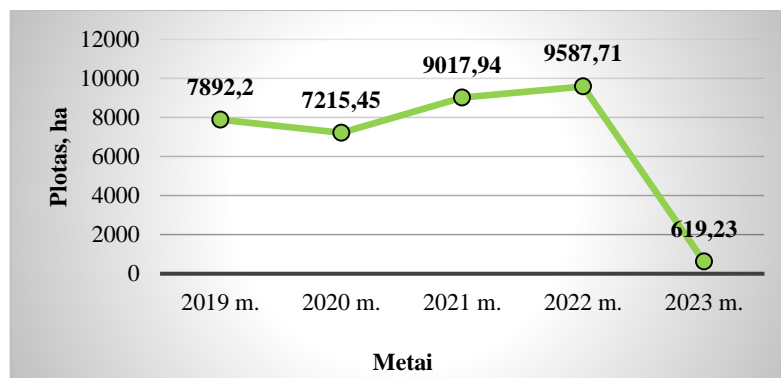
Telšių rajono savivaldybėje ekologiniai ūkiai 2023 m. sudarė 4,59 % visų deklaruotų ūkių (žr. 3 pav.). Per analizuojamą 5 m. laikotarpį sertifikuotų ekologinių ūkių skaičius buvo nepastovus ir nuolat kito. Daugiausia ekologinių ūkių buvo 2022 m. (117 ūkių), o mažiausiai – 2023 m. (93 ūkiai). Per visą analizuojamą laikotarpį (2019–2023 m.) ekologinių ūkių skaičius sumažėja 13,89 % (15 ūkių).

Šaltinis: sudaryta pagal Ekoagros (2023)
Source: according to Ekoagros (2023)

3 pav. Sertifikuoti ekologiniai ūkiai Telšių rajono savivaldybėje 2019–2023 metais
Fig. 3. Certified organic farms in Telšiai District Municipality 2019 - 2023

Tuo tarpu, kaip matyti iš 4 pav., ekologinių ūkių plotas 2023 m. sudarė tik 1,34 % visų deklaruotų ūkininkų valdomų plotų Telšių rajono savivaldybėje. Pateiktų paraiškų ekologiniam ūkininkavimui plotas nuo 2019 iki 2020 m. nukrito 676,75 ha (8,57 %), tačiau 2020–2022 m. šie plotai išsaugo 2372,26 ha (24,74 %), o dar po metų (2022–2023 m.) ekologinių ūkių plotas sumažėjo, t. y. net 8968,48 ha (93,54 %).

Šaltinis: sudaryta pagal VĮ žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras (2023)
Source: according to by the Agricultural information and rural business centre (2023)

4 pav. Ekologinių ūkių ploto pokytis per 2019–2023 metus Telšių rajono savivaldybėje
Fig. 4. Change in the area of organic farms during 2019-2023 in the municipality of Telšiai district

Išvados

1. Apžvelgiant statistinius duomenis yra nustatyta, kad Telšių rajono savivaldybėje 2023 m. žemės ūkio naudmenos sudarė 52 % žemės ūkio paskirties žemių ploto. Žemės ūkio naudmenų plotai nuo 2019 iki 2023 m. kito bei yra pastebima tendencija, kad ariamos žemės plotas didėjo 5,93 %, pievų ir natūralių ganyklų plotai sumažėjo 31,99 %, o sodų plotas kito nežymiai. Žemės ūkio naudmenų 2023 m. daugiausia buvo Varnių seniūnijoje 14112,71 ha, o mažiausiai – Telšių miesto seniūnijoje 897,90 ha.

2. Išanalizavus ūkininkų ūkius yra pastebima tendencija, kad nuo 2019 iki 2023 m. ūkininkų ūkių skaičius sumažėjo 490 ūkių, o bendras ūkininkų valdomas žemės plotas 4,92 % bei vidutinis ūkininko ūkio dydis 23,58 % padidėjo. Ūkininkų ūkių daugiausia Telšių rajono savivaldybėje sudarė mišrūs žemės ūkiai, tačiau per 5 m. laikotarpį jų skaičius sumažėjo 26,27 %. Be to, yra nustatyta tendencija, kad ekologinių ūkių skaičius per 2019–2023 m. sumažėjo 13,89 % (15 ūkių) bei jų valdomi plotai rajone nuo 2022 iki 2023 m. drastiškai sumažėjo net 93,54 %.

Literatūra

1. Aleknavičius, P., Aleknavičius, A., Juknelienė, D. 2014. Agrarinių teritorijų naudojimo problemos ir jų sprendimas Lietuvoje. *Žemės ūkio mokslai*, Vol. 21(2), p. 78-88.
2. Eurostat statistics explained. 2022. Farms and farmland in the European Union – statistics. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farms_and_farmland_in_the_European_Union_-_statistics (žiūrėta 2023 05 26).

3. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas. 1994 m. balandžio 26 d. Nr. I-446. Nauja redakcija nuo 2023 06 01 iki 2023 06 30. Valstybės žinios, 1994 05 06, Nr. 34-620. i. k. 0941010ISTA000I-446.
4. Nacionalinė žemės tarnyba prie žemės ūkio ministerijos. 2021. Lietuvos Respublikos žemės fondas. Prieiga per internetą: https://zis.lt/wp-content/uploads/2021/02/Lietuvos_Respublikos_zemes_fondas_20210101.pdf (žiūrėta 2023 05 18).
5. Stravinskienė, V., Aleknavičius, A., Aleknavičius, P. 2015. Ūkių žemės naudojimo perspektyvos Lietuvoje Prieiga per internetą: file:///C:/Users/HPPP/Downloads/Ukiu_zemes_naudojimo_perspektyvos_Lietuvoje.pdf (žiūrėta 2023 05 12).
6. Žemės išteklių stebėsenos informacinė sistema, 2023. Lietuvos Respublikos žemės fondo duomenys. Prieiga per internetą: <https://www.zis.lt/zis/charts/pdfs/202303142000365171.pdf> (žiūrėta 2023 11 15).
7. Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centras. 2023 m. Prieiga per internetą: <https://ismain.vic.lt/VurapPublic/> (žiūrėta 2023 11 28).
8. Žemės ūkio ir maisto produktų sertifikavimas. Ekoagros. 2023. Prieiga per internetą: <https://www.ekoagros.lt/duomenu-atverimas> (žiūrėta 2023 12 12).

AGRICULTURAL LAND USE IN TELŠIAI DISTRICT MUNICIPALITY

Summary

Agricultural land is the main means of production of agricultural products, however their area and structure are constantly changing. The aim of the article is to analyze the peculiarities of use of the agricultural land in the municipality of Telšiai District. During the research the legislation and Lithuanian and foreign literature sources were analysed, and the results obtained during the research were systematized, analyzed, and summarized based on the data collected during the research. The agricultural land area was constantly changing in the municipality of Telšiai District, and the biggest change in the area was that of the land intended for other purposes, it increased by 721.88 ha as indicated by the provided statistical data, when compared from 2019 to 2023. It was also established that the largest area in the municipality is occupied by agricultural land, which accounts for more than half (52%) of the area of the District. Arable land accounts for the largest share of agricultural land, as much as 87.32%, and it is the main means for obtaining agricultural products. The number of farmers' farms decreased by as many as 490 during the analysed period, but the area of their declared fields increased by 2276.07 ha. Meanwhile, organic farms made up only 4.59% of all farms during the analysed period and the number of these farms and the occupied area in the District had a decreasing trend.

Keywords: land of agricultural purposes, agricultural land, arable land, farmers' farms, Telšiai district municipality.